
ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

Науковий вісник Чернівецького
університету імені Юрія Федьковича:
Історія. № 2. 2025. С. 152–158.
History Journal of Yuriy Fedkovych
Chernivtsi National University.
№ 2. 2025. Pp. 152–158.
DOI <https://doi.org/10.31861/hj2025.62.152-158>
hj.chnu.edu.ua

УДК 94(520)«1868/1912»(043.4)

© Анна Шеремета* (Луцьк)

МЕНТАЛІТЕТ ЯПОНЦІВ У ДОБУ МЕЙДЗІ (1868–1912): АДАПТАЦІЯ ДО ВИКЛИКІВ МОДЕРНІЗАЦІЇ

У статті аналізується трансформація менталітету японців у добу Мейдзі в умовах модернізації та активного впливу західних ідей і технологій. Особливу увагу приділено процесу адаптації японського суспільства до нових викликів за збереження традиційних моральних і духовних засад. Автор розглядає поєднання конфуціанських цінностей, синтоїстських уявлень і самурайської етики бусідо з новими соціально-політичними та економічними реаліями. Проаналізовано роль державної ідеології у формуванні національної ідентичності, лояльності до імператора та колективної відповідальності. Наголошується, що модернізація в Японії не зруйнувала традиційний менталітет, а сприяла його гнучкій трансформації. У добу Мейдзі японський менталітет утвердився як динамічне поєднання традицій і новацій, що забезпечило ефективну адаптацію до модернізаційних процесів і стало підґрунтям успішного входження Японії до кола провідних індустріальних держав світу.

Ключові слова: менталітет, Японія, доба Мейдзі, модернізація, національна ідентичність.

Anna Sheremeta (Lutsk)

THE MENTALITY OF THE JAPANESE IN THE MEIJI ERA (1868–1912): ADAPTATION TO THE CHALLENGES OF MODERNIZATION

Abstract. The article examines the transformation of the mentality of the Japanese in the Meiji era under the influence of modernization. Special attention is paid to highlighting the specifics of the adaptation of the Japanese to the challenges of modernization, caused by the spread of Western ideas and technologies, with simultaneous efforts to preserve traditional moral and spiritual values.

The author focuses on the combination of Confucian values, Shinto ideas and samurai ethics of bushido with new conditions that arose under the influence of profound political, socio-economic and cultural changes in society. The analysis of the influence of state ideology on the rethinking of Japanese national identity is made — the formation of loyalty to the emperor, as well as a sense of collective responsibility.

The author emphasizes the special specificity of the modernization process, because despite the radical changes that occurred under its influence, the Japanese mentality was able to survive and flexibly adapt to new conditions, refusing to completely reject old traditions. During the Meiji era (1868–1912), the mentality of the Japanese is established as a dynamic combination of the old, what is familiar to the Japanese, and the new, without which their further social development is unthinkable. With such a combination, the mentality of the Japanese in the Meiji era was able to adapt most effectively to the challenges of modernization.

* аспірантка кафедри всесвітньої історії Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Postgraduate Student, Department of World History, Lesya Ukrainka Volyn National University.

orcid.org/0009-0005-4645-6411

e-mail: shetemeta99av@gmail.com

Based on the results of the study, the author concludes that the adaptation of the mentality of the Japanese in the Meiji era is the best example of how a nation, while preserving its values and cultural characteristics, is able to successfully integrate the latest achievements of the Western world without losing its own identity. The Japanese experience of adapting the mentality to new conditions and challenges of modernization is a manifestation of the nation's flexibility and self-preservation, which allowed the Japanese to end their isolation and form one of the leading industrial nations of today.

Keywords: *mentality, Japan, Meiji era, modernization, national identity.*

Постановка наукової проблеми та її значення. У Японії період Мейдзі (1868–1912 роки) ознаменувався як час докорінних трансформацій у всіх сферах суспільного життя, які відбувались під впливом модернізації, вестернізації та інституційних перетворень. Одним із аспектів цієї трансформації стала і глибинна зміна ментальності японського народу. Поєднання традиційного японського світогляду, який сформувався під впливом конфуціанства, синтоїзму та самурайської етики бусідо, з новими західними ідеями дозволило сформувати унікальний соціально-культурний феномен адаптації. Зважаючи на це, питання впливу процесів модернізації на національний менталітет японців у добу Мейдзі набуває особливої актуальності, адже вивчення того, яким чином японці змогли переосмислити свою культурну ідентичність за умов стрімкої модернізації, дає змогу не тільки глибоко осягнути тогочасні зміни в суспільстві, а й осягнути специфіку японського народу та його адаптивність за складних умов.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Менталітет японців у різні часи досліджували як українські, так і зарубіжні науковці. Серед них окремі аспекти розвитку та становлення японського менталітету у своїх дослідженнях висвітлювали: М. Капріо¹, О. Кобелянська²³, Т. Комарницька⁴, С. Пелікше⁵, М. Пірзік⁶, Д. Фунаба⁷, Ц. Цисюань⁸, М. Цубой⁹ та інші науковці. Однак проблематика зводиться до того, що на сьогодні майже немає досліджень, які б висвітлювали саме трансформацію менталітету японців у добу Мейдзі під впливом модернізації. Зважаючи на це, виникає гостра потреба в здійсненні аналізу адаптаційних механізмів менталітету японців у добу Мейдзі під впливом модернізаційних процесів у країні.

Мета та завдання дослідження. Мета статті — здійснити комплексний аналіз процесу адаптації менталітету японців у добу Мейдзі (1868–1912 роки) до викликів модернізації.

Для досягнення цієї мети варто виконати наступні завдання:

1. Визначити основні риси японського менталітету, які сформувались до початку доби Мейдзі.
2. Проаналізувати основні напрямки та виклики модернізації в Японії у добу Мейдзі.
3. Дослідити трансформації у системі цінностей японців під впливом модернізації у 1868–1912 роках.
4. Визначити механізми адаптації менталітету японців у добу Мейдзі до викликів модернізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для того, щоб зрозуміти, яких трансформацій зазнав менталітет японців у добу Мейдзі (1868–1912 роки), доцільно загалом охарактеризувати менталітет японців до початку реставрації Мейдзі та виділити його характерні риси.

1. До початку доби Мейдзі менталітет японців формувался під впливом того, що Японія — це острівна країна, для якої характерні різноманітні природні явища: землетруси, тайфуни, цунамі, з огляду на що японці почали ставитись до природи, як до живої істоти. З огляду на це, як відзначає О. Свистак-Яроцька, «японці мали вироблене роками надзвичайно дбайливе ставлення до всіх речей навколо, а особливо до природи»¹⁰.

2. У період до реставрації Мейдзі японці жили за умов наявності обмежених природних ресурсів, а часто і їжі, що, на думку О. Скрябіна та І. Пампуха, відбилося на формуванні жорстких правил поведінки, що «відображали соціальні інстинкти самозбереження роду»¹¹. Це позначилося на утвердженні в менталітеті японців установки на помірність споживання ресурсів та терплячості до різних життєвих обставин.

3. Менталітет японців до початку доби Мейдзі формувался під впливом релігії — більшою мірою синтоїзму, який співіснував із буддизмом та конфуціанством. Різні релігійні вчення Японії протягом століть життя в ізоляції закріплювали ментальні установки та чинили вплив на їхній подальший розвиток. Зокрема, під впливом синтоїзму у японському національному менталітеті сформувались наступні риси:

- почуття відданості монарху (сьогуноу, даймьо);
- колективізм, що одночасно перебував як під впливом синтоїзму, так і під впливом спільної господарської діяльності, спрямованої на здійснення поливного рисівництва;
- шанобливе ставлення до пращурів;

- глибока повага до батька та матері;
- доброчесність;
- любов до власної країни¹².

Під впливом буддизму в менталітет японців міцно укоренились наступні риси:

- повага до гармонії та спокою;
- прийняття мінливості життя;
- самодисциплінованість;
- самовдосконалення;
- співчуття;
- милосердя¹³.

Під впливом конфуціанства японці закріпили у своєму менталітеті такі риси, як ієрархія, соціальна гармонія, групова орієнтація та повага до старших.

4. Під впливом кодексу самурайської честі Бусідо у японців до початку реставрації Мейдзі сформувались наступні характерні риси менталітету:

- справедливість;
- гуманність;
- хоробрість;
- правдивість;
- ввічливість;
- вірність;
- витримка¹².

Звичайно, неправильно говорити про те, що всі японці сформували свій менталітет під впливом кодексу самурайської честі Бусідо, однак значна частина японського суспільства до реставрації Мейдзі дотримувалась його положень, що не могло не вплинути на формування загального менталітету японців.

5. Зважаючи на те, що Японія довгий час до реставрації Мейдзі була ізольованою острівною країною, вона залишалась етнічно однорідною. Як відзначає Н.Городня, «за цих обставин японці природнім шляхом прийшли до відчуття себе єдиним організмом, державно-етнічним і духовно-релігійним цілим»¹⁴. Це сприяло утвердженню колективного типу мислення, акцентуванню на важливості досягнення гармонії в групі, уніфікації норм поведінки.

Ці та ряд інших характерних рис менталітету японців до реставрації Мейдзі у 1868 році зазнали значного впливу та трансформації під впливом модернізації протягом 1868–1912 років. Зокрема, про це у своєму дослідженні говорить Н.Городня, яка зазначає, що Японія періоду Мейдзі продемонструвала, що модернізація — це не тільки перетворення усталеного (східного) японського суспільства на модерне (західне) через значне запозичення західних технологій та ідей, а й трансформація внутрішнього потенціалу суспільства¹⁴. Однак при цьому, як відзначає Д. Кондратенко, модернізація включає перерозподіл владних стосунків та переосмислення культурних домінант суспільства, проте для більшої ефективності модернізація потребує «опертя на традиційні цінності, що превалюють в країні»¹⁵.

Мейдзі була зосереджена на наступних напрямках проведення реформ:

1. Модернізація у сфері індустріалізації — під керівництвом імператора Мейдзі у Японії відбулися значні технологічні та економічні перетворення: спостерігалась посилена індустріалізація, будівництво залізниць, розвиток промисловості та створення засобів комунікації;

2. Модернізація армії — у добу Мейдзі в Японії було реформовано армію та відбулись значні трансформації у військовій справі (запроваджено обов'язкову військову повинність, армія формувалась за новим європейським зразком, у військових академіях військові дисципліни викладали європейські фахівці), що дозволило їй стати однією із найбільш сильних у військовому вимірі країною та розширити свої території;

3. Модернізація системи управління — спостерігалась у створенні нового законодавства, державних інституцій і правил їхньої діяльності, що сприяло стабілізації та зміцненню централізованої влади;

4. Модернізація у сфері освіти — впровадження нових реформ у сфері освіти, зокрема відкриття нових шкіл, Токійського університету, запровадження загальнообов'язкової освіти для чоловіків та

жінок, надання можливості японським студентам отримувати освіту за кордоном, що позитивно відбилося на підвищенні загального рівня освіти в країні;

5. Модернізація у сфері релігії — синтоїзм було проголошено державною релігією.

Звичайно, що це не всі реформи, які відбулись у Японії після реставрації Мейдзі, однак саме перелічені вище найбільше позначились на трансформації менталітету японців у цей час. Як відзначають С. Оніщенко та О. Караганова, за результатом проведення реформ Мейдзі була сформована японська нація, світ побачив, хто такий «новий японець, для якого характерні безумовна відданість імператору та батьківщині, жертвність, відповідальність, порівняно високий рівень освіченості»¹⁶. При цьому процес модернізації був настільки швидким, що його учасники сформували враження про докорінну соціальну реконструкцію. Насправді ж зміни відбувались не шляхом відкидання всього старого і запозичення нового, західного, а шляхом адаптації старого до нових умов. І незважаючи на те, що протягом перших десятиліть доби Мейдзі в Японії тривала своєрідна ейфорія від всього «західного», зокрема й спостерігались прагнення перебудови всього на європейський та американський лад, проте переважаючим, все ж таки, залишалось прагнення запозичити корисне та прийнятне для японського суспільства, в результаті чого японці вдалися до раціонального вибору. При цьому освоєння та інтегрування зарубіжного досвіду відбувались під чітким контролем правлячої еліти, що сформувало у добу Мейдзі оновлену державну ідеологію, в основі якої лежало поняття «кукутай», тобто спільнота, яка вдало поєднує імператора, японський народ та японську територію в єдине органічне ціле. При цьому наголошувалось на унікальності держави та народу Японії, які мають «божественне походження». Формуванню та утвердженню такого бачення сприяла етнічна однорідність японців, що сформувалась на її території до початку реставрації Мейдзі.

Варто наголосити й на тому, що поширені до початку доби Мейдзі комунітаристські уявлення в Японії поступово починають трансформуватись під впливом західних ідей. Зокрема, це привело до того, що у Японії, де раніше приділялась особлива увага всій спільноті людей, колективним цінностям, практиці суворо регламентованих відносин у великій сім'ї, починає виникати поняття індивіда як особливого соціального явища. До початку доби Мейдзі у японській мові навіть не існувало спеціального слова, яке б означало «індивід» чи «індивідуальність». І тільки наприкінці XIX століття в Японії виникає термін «кодзін» («індивідуальний», «приватний», «особистий»)¹⁴.

Однак це зовсім не означає, що усталений раніше японський колективізм, за якого індивіди віддають перевагу колективному благу над особистими амбіціями, зник у процесі модернізації. Навпаки, відбулась його адаптація до потреб нової держави через впроваджені реформи у сфері організації влади, посилення армії та розвитку освіти в Японії. Ці реформи у процесі їхнього проведення опирались на дисципліну, субординацію та відданість державі, які є споконвічними рисами японського менталітету. Також можна говорити про перехід традиційного японського колективізму у нову форму — національний колективізм, адже у період Мейдзі особистість в Японії розглядалась як невід'ємна складова великого національного проєкту¹⁷.

Проведена у 1872 році освітня реформа, яка запровадила єдину освітню систему європейського зразка, базувалась на поєднанні західних знань та японських цінностей. Завдяки проведеній реформі у японському суспільстві сформувався новий тип мислення — раціональне, орієнтоване на прогрес, але таке, що поважає японські традиції. Саме через систему новоствореної освіти в Японії стали поширювати ідеї державності, гідності нації, вірності імператору та дисципліни молодим поколінням. При цьому освіта в Японії часів Мейдзі була невіддільною від виховання, окрім того, виховання вважалось першочерговим і превалюючим¹⁸. Зокрема, як відзначають С. Оніщенко та О. Караганова, японський маніфест про виховання робив заклик дотримуватися «вічних» моральних цінностей, які перейшли сучасному поколінню від предків та притаманних лише Японії¹⁶.

Незважаючи на те, що синтоїзм було визнано державною релігією у добу Мейдзі, хоча раніше така роль відводилась буддизму, характерні ідеї обох релігійних течій міцно вкорінились у ментальному просторі японців, продовжуючи розвиватись відповідно до нових умов та викликів. Зокрема, спостерігається своєрідна адаптація ідей синтоїзму та буддизму до раціональності, науковості та технічного прогресу, що прийшли на територію Японії із Заходу. Зародився своєрідний ментальний компроміс: духовні ідеї — в основі суспільного життя японців, технічні досягнення — в основі загального розвитку держави. Отже, японці змогли використати потенціал технологічного прогресу для розвитку своєї держави без докорінної зміни менталітету та знищення національної ідентичності. Зокрема, як зазначав з цього приводу А. Марченко, у Японії в період Мейдзі сформувалась своєрідна двоєдина національна ідентичність: з одного боку, така, що орієнтується на західні зразки, — інституціональна або зовнішня, з другого боку — така, в основі якої лежать духовно-моральні цінності,

внутрішня далекосхідна ідентичність. І тільки гармонійне поєднання їх обох без явної переваги жодної з них, на думку дослідника, «є запорукою стабільності та прогресивного розвитку японського суспільства, зняття протиставлення в межах культури Японії традицій Сходу і Заходу»¹⁹.

У добу Мейдзі відбулась і трансформація традиційного морального кодексу Бусідо, положення якого лягли в основу нової державної ідеології. Такі його цінності, як вірність, честь, обов'язок, були адаптовані до вимог нового часу і внаслідок цього ідеал самурая з мечем був вдало замінений ідеалом японського громадянина, який стоїть на службі (варто наголосити на тому, що сенс життя людини відповідно до Бусідо зводиться до служіння²⁰) своїй країні, навчаючись та працюючи на благо нації.

Ніщо інше не засвідчить факту збереження традиційних рис менталітету японців у добу Мейдзі та їхньої адаптації до нових умов, продиктованих західним світом, як свідчення іноземних очевидців суспільних змін в Японії у 1868–1912 роках. Зокрема, Ізабелла Берд, британська дослідниця, яка народилася в 1831 році, прибула до Японії в 1878 році і подорожувала Токіо, Тохоку і Хоккайдо, показала менталітет японців у книзі «Неторовані шляхи в Японії», яка також була перекладена японською мовою під назвою «Подорожі глибокою північчю Японії»²¹. Зокрема, у книзі міститься згадка про те, коли Ізабелла Берд подорожувала регіоном Тохоку та зупинялася в готелі, покоївка так добре обійшлася з нею, що вона хотіла дати їй чайові, загорнувши трохи грошей готівкою, коли виїжджала наступного ранку. Однак покоївка відмовилася прийняти їх, сказавши: «Я просто робила те, що мала робити як покоївка, тому я не можу прийняти гроші». Можливо, чайові не є системою в Японії, тому вони їх не отримували, але японці мають ставлення «виконувати свою роботу щиро і від усього серця»²¹. Це, на думку авторки книги, свідчить не лише про працьовитість японців, а й про їхню самосвідомість, адже покоївка самостійно відмовилась від грошей.

Перший американський генеральний консул в Японії Т. Гарріс, який обійняв свою посаду в серпні 1868 року, відвідав Анесакі поблизу Сімода і мав такі враження: «Анесакі — маленьке бідне рибальське село, але його жителі охайно одягнені й ввічливі. Немає й сліду бідності, яка завжди супроводжує бідність у будь-якій країні світу. Їхні будинки тримаються в чистоті, як повинно бути»²². Його ж запис у щоденнику за 23 жовтня: «Пішов на прогулянку близько п'яти миль. Країна тут дуже красива — є кілька крутих вулканів, але все, що можна зробити, — це тераси, і вони так само добре оброблені, як і родюча земля. Праця, яка була використана для розчищення скель, щоб створити ці тераси, неймовірна»²². 27 і 28 жовтня він пройшов 10 миль і відвідав село Сусакі, написавши наступне: «Місце має глибоку давнину, судячи з численних кам'яних сходів, що ведуть до святилищ, жител і городів. Кількість праці, яка була витрачена на цю роботу, величезна, і все це в селі лише з п'яти- чи шестисот людей»²². Т. Гарріс був вражений результатами спільної роботи, яка вибудовувалася поколіннями в цьому селі, і був глибоко зворушений культурою, яка накопичувалася багатьма поколіннями.

Загальне враження Т. Гарріса про регіон Сімода полягало в тому, що «люди Сімода живуть щасливим життям, їдять скільки завгодно, і їм не бракує одягу. Їхні будинки чисті, сонячні та зручні. Малоімовірно, що спільнота робітничого класу в будь-якій частині світу живе краще, ніж у Сімоді»²².

Тож, зважаючи на вищевикладене, стає цілком зрозуміло, що після реставрації Мейдзі японці не втратили своїх традиційних рис та менталітету, вони лише збагатили їх за рахунок західних ідей і цінностей, вдало адаптувавши під вимоги нового часу.

Висновки. Модернізація в Японії в добу Мейдзі охопила всі сфери суспільного життя, викликавши значні зрушення в них. Одним із характерних результатів модернізації стала зміна менталітету японців під впливом західних ідей та технологічних змін. Однак, незважаючи на значний вплив західних тенденцій на всі сфери суспільного життя, японці не втратили своєї національної ідентичності та вдало адаптувались до нових умов. Японія раціонально підійшла до перейняття західного досвіду та намагалась запозичити суто те, що дозволить вдало поєднати традиційне японське із модерним західним. Саме тому менталітет японців у цей час змінює свій вектор з аграрно-общинного на національно-державницький, що привело до того, що японці починають розглядати себе не тільки як складову всього японського суспільства, складову сім'ї, а й як важливу складову майбутнього розвитку своєї країни. Акцент робиться на навчанні та праці, адже лише відданість цим усталеним японським рисам дозволить досягти якнайкращого розвитку країни. Під впливом модернізації японці стали ще більш дисциплінованими, працьовитими, відданими служінню імператору та своїй країні. Тож можна сказати, що менталітет японців вдало адаптувався до викликів модернізації та сформував суспільство нового зразка — суспільство, що легко інтегрує нове та не руйнує старе.

¹ M. Caprio, *To Adopt a Small or Large State Mentality: The Iwakura Mission and Japan's Meiji-era Foreign Policy Dilemma*, in «The Asia-Pacific Journal: Japan Focus», 2020, vol. 18, № 20, p. 1–21.

- ² О. Кобелянська, *Релігійний чинник у процесі формування японського національного менталітету* [Religious factor in the process of forming the Japanese national mentality], in «Філософія мови і культури», 2017, с. 5–16.
- ³ О. Кобелянська, *Складові японського національного менталітету (історія досліджень)* [Components of the Japanese national mentality (history of research)], in «Вісник Львівського університету. Серія філологічна», 2014, вип. 61, с. 279–293.
- ⁴ Т. Комарницька, *Такий різний Схід: порівняння етноспецифічних особливостей комунікативної поведінки японців та ізраїльтян як маркери їхніх національних характерів* [Such a Different East: Comparison of Ethnospecific Features of Communicative Behavior of Japanese and Israelis as Markers of Their National Characters], in «Актуальні питання гуманітарних наук», 2021, с. 201–208.
- ⁵ S. Peliksz, *Kultura przeszłości, państwo przyszłości — wpływy feudalnej Japonii na ukształtowanie się świadomości, mentalności i kultury pracy współczesnych Japończyków* [Culture of the past, state of the future — the influence of feudal Japan on the formation of consciousness, mentality and work culture of contemporary Japanese], in «Gdańskie Studia Azji Wschodniej», 2014, № 6, s. 169–177.
- ⁶ М. А. Piegżik, *U źródeł japońskiego nacjonalizmu i militarizmu — doktryna kokutai w życiu politycznym Cesarstwa Japonii w latach 1867–1945* [At the origins of Japanese nationalism and militarism — the kokutai doctrine in the political life of the Empire of Japan in 1867–1945], in «Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem», 2018, vol. 40, № 2, s. 27–58.
- ⁷ D. Funaba, *The Spread of the «Spirit of Civilization» in «Meiji Bushido»*, in «Journal of East Asian Studies», 2015, vol. 13, p. 223–245.
- ⁸ C. Jixuan, *The Debate on Japanese National Character in the Meiji Period and Lu Xun's Idea of «National Character»*, in «Research Papers from the Graduate School of Seinan Gakuin University», 2023, p. 57–78.
- ⁹ M. Tsuboi, *History of the Social Structure of Welfare Thought in Modern Japan — Characteristics of Ethical Thought Inherent in Shinto in the Meiji Period*, in «Sakudaironshu», 2021, vol. 12, p. 125–131.
- ¹⁰ О. Свистак-Яроцька, *Концепція природи в релігійній та філософсько-етичній думці Японії як основа особливого ставлення японців до природи* [The concept of nature in the religious and philosophical-ethical thought of Japan as the basis of the special attitude of the Japanese towards nature], in «Pedagogical Discourse», 2016, № 20, с. 160–167.
- ¹¹ О. Скрябін, І. Пампуха, *Менталітет: фактори впливу та їх характеристики* [Mentality: factors of influence and their characteristics], in «Modern Science, Practice, Society: Abstracts of XVIII International Scientific and Practical Conference», Boston, 2020, p. 428–431.
- ¹² I. Nitobe, *Bushido: The Soul of Japan*, London, George Allen & Unwin, 1908, 193 p.
- ¹³ A. Masuda, *Zen and Japanese Culture*, in «Handbook of Zen, Mindfulness, and Behavioral Health», Cham, Springer, 2017, p. 29–44.
- ¹⁴ Н. Городня, *Специфіка суспільно-економічної моделі Японії та її еволюція в умовах глобалізації* [Specificity of the socio-economic model of Japan and its evolution in the context of globalization], in «Дослідження світової політики: Збірник наукових праць», 2006, вип. 34, с. 198–219.
- ¹⁵ Д. Кондратенко, *Організація влади як чинник модернізації країни: (приклад Японії)* [Organization of power as a factor of modernization of the country: (the example of Japan)], in «Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України», 2010, № 6, с. 345–353.
- ¹⁶ С. Оніщенко, О. Караганова, *Збереження традиційних цінностей японської цивілізації від епохи Мейдзі (Муцухіто) до епохи Сьова (Хірохіто)* [Preservation of traditional values of Japanese civilization from the Meiji era (Mutsuhito) to the Showa era (Hirohito)], in «Актуальні питання сучасної педагогіки: творчість, майстерність, професіоналізм», Кременчук, 2024, с. 414–418.
- ¹⁷ R. Meade, *Juvenile Science and the Japanese Nation: Shōnen'en and the Cultivation of Scientific Subjects*, in «Japan Review», 2019, vol. 34, p. 113–137.
- ¹⁸ О. Білик, *Історичні традиції освіти та естетичного виховання в Японії* [Historical traditions of education and aesthetic upbringing in Japan], in «Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота», 2013, № 26, с. 27–29.
- ¹⁹ А. Марченко, *Трансформації японської національної ідентичності в добу глобалізації* [Transformations of Japanese National Identity in the Age of Globalization], in «Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Культурологія», 2018, № 19, с. 52–57.
- ²⁰ С. Капранов, *Філософія бусідо як антропологія (на матеріалі Харакуре)* [Philosophy of Bushido as Anthropology (Based on Hagakure)], in «Мультиверсум. Філософський альманах», 2015, № 9–10, с. 91–98.
- ²¹ S. Clark, *A Study Rather than a Rapture: Isabella Bird on Japan*, in «New Directions in Travel Writing Studies», London, 2015, p. 17–34.
- ²² Foreigners' views of the Japanese common people at the beginning of the Meiji era, URL: <http://www1.kcn.ne.jp/~kawamura/p1103.html>.

References

1. Bilyk O., *Istorychni tradytsii osvity ta estetychnoho vykhovannia v Yaponii* [Historical traditions of education and aesthetic upbringing in Japan], in «Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seria: Pedagogika. Sotsialna robota», 2013, № 26, s. 27–29.
2. Caprio M., *To Adopt a Small or Large State Mentality: The Iwakura Mission and Japans Meiji-era Foreign Policy Dilemma*, in «The Asia-Pacific Journal: Japan Focus», 2020, vol. 18, № 20, p. 1–21.

3. Clark S., A Study Rather than a Rapture: Isabella Bird on Japan, in «New Directions in Travel Writing Studies», London, 2015, p. 17–34.
4. Foreigners views of the Japanese common people at the beginning of the Meiji era, URL: <http://www1.kcn.ne.jp/~kawamura/p1103.html>.
5. Funaba D., The Spread of the «Spirit of Civilization» in «Meiji Bushido», in «Journal of East Asian Studies», 2015, vol. 13, p. 223–245.
6. Horodnia N., Spetsyfika suspilno-ekonomichnoi modeli Yaponii ta yii evoliutsiia v umovakh hlobalizatsii [Specificity of the socio-economic model of Japan and its evolution in the context of globalization], in «Doslidzhennia svitovoi polityky: Zbirnyk naukovykh prats», 2006, vyp. 34, s. 198–219.
7. Jixuan C., The Debate on Japanese National Character in the Meiji Period and Lu Xuns Idea of «National Character», in «Research Papers from the Graduate School of Seinan Gakuin University», 2023, p. 57–78.
8. Kapranov S., Filosofiia busido yak antropolohiia (na materialii Khagakure) [Philosophy of Bushido as Anthropology (Based on Hagakure)], in «Multyversum. Filosofskiy almanakh», 2015, № 9–10, s. 91–98.
9. Kobelianska O., Relihiinyi chynnyk u protsesi formuvannia yaponskoho natsionalnoho mentalitetu [Religious factor in the process of forming the Japanese national mentality], in «Filosofiia movy i kultury», 2017, s. 5–16.
10. Kobelianska O., Skladovi yaponskoho natsionalnoho mentalitetu (istoriia doslidzhen) [Components of the Japanese national mentality (history of research)], in «Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii filolohichna», 2014, vyp. 61, s. 279–293.
11. Komarnytska T., Takyi riznyi Skhid: porivniannia etnospetsyfichnykh osoblyvostei komunikatyvnoi povedinky yapontsiv ta izrailitian yak markery yikhnykh natsionalnykh kharakteriv [Such a Different East: Comparison of Ethnospecific Features of Communicative Behavior of Japanese and Israelis as Markers of Their National Characters], in «Aktualni pytannia humanitarnykh nauk», 2021, s. 201–208.
12. Kondratenko D., Orhanizatsiia vlyady yak chynnyk modernizatsii krainy: (pryklad Yaponii) [Organization of power as a factor of modernization of the country: (the example of Japan)], in «Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy», 2010, № 6, s. 345–353.
13. Marchenko A., Transformatsii yaponskoi natsionalnoi identychnosti v dobu hlobalizatsii [Transformations of Japanese National Identity in the Age of Globalization], in «Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Serii "Kulturolohiia"», 2018, № 19, s. 52–57.
14. Masuda A., Zen and Japanese Culture, in «Handbook of Zen, Mindfulness, and Behavioral Health», Cham, Springer, 2017, p. 29–44.
15. Meade R., Juvenile Science and the Japanese Nation: Shōnenen and the Cultivation of Scientific Subjects, in «Japan Review», 2019, vol. 34, p. 113–137.
16. Nitobe I., Bushido: The Soul of Japan, London, George Allen & Unwin, 1908, 193 p.
17. Onishchenko S., Karahanova O., Zberezhennia tradytsiinykh tsinnostei yaponskoi tsyvilizatsii vid epokhy Meidzi (Mutsukhito) do epokhy Sova (Khirokhito) [Preservation of traditional values of Japanese civilization from the Meiji era (Mutsuhito) to the Showa era (Hirohito)], in «Aktualni pytannia suchasnoi pedahohiky: tvorchist, maisternist, profesionalizm», Kremenichuk, 2024, s. 414–418.
18. Peliksz S., Kultura przeszłości, państwo przyszłości — wpływy feudalnej Japonii na ukształtowanie się świadomości, mentalności i kultury pracy współczesnych Japończyków [Culture of the past, state of the future — the influence of feudal Japan on the formation of consciousness, mentality and work culture of contemporary Japanese], in «Gdańskie Studia Azji Wschodniej», 2014, № 6, s. 169–177.
19. Piegzik M. A., U źródeł japońskiego nacjonalizmu i militarizmu — doktryna kokutai w życiu politycznym Cesarstwa Japonii w latach 1867–1945 [At the origins of Japanese nationalism and militarism — the kokutai doctrine in the political life of the Empire of Japan in 1867–1945], in «Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem», 2018, vol. 40, № 2, s. 27–58.
20. Skriabin O., Pampukha I., Mentalitet: faktory vplyvu ta yikh kharakterystyky [Mentality: factors of influence and their characteristics], in «Modern Science, Practice, Society: Abstracts of XVIII International Scientific and Practical Conference», Boston, 2020, p. 428–431.
21. Svystak-Yarotska O., Kontsepsiia pryrody v relihiinii ta filosofsko-etychnii dumtsi Yaponii yak osnova osoblyvoho stavlennia yapontsiv do pryrody [The concept of nature in the religious and philosophical-ethical thought of Japan as the basis of the special attitude of the Japanese towards nature], in «Pedagogical Discourse», 2016, № 20, s. 160–167.
22. Tsuboi M., History of the Social Structure of Welfare Thought in Modern Japan — Characteristics of Ethical Thought Inherent in Shinto in the Meiji Period, in «Sakudaironshu», 2021, vol. 12, p. 125–131.